

Kerkzang.nl

december 2012

bijlage

Nieuw liedboek: Profiel en beleid

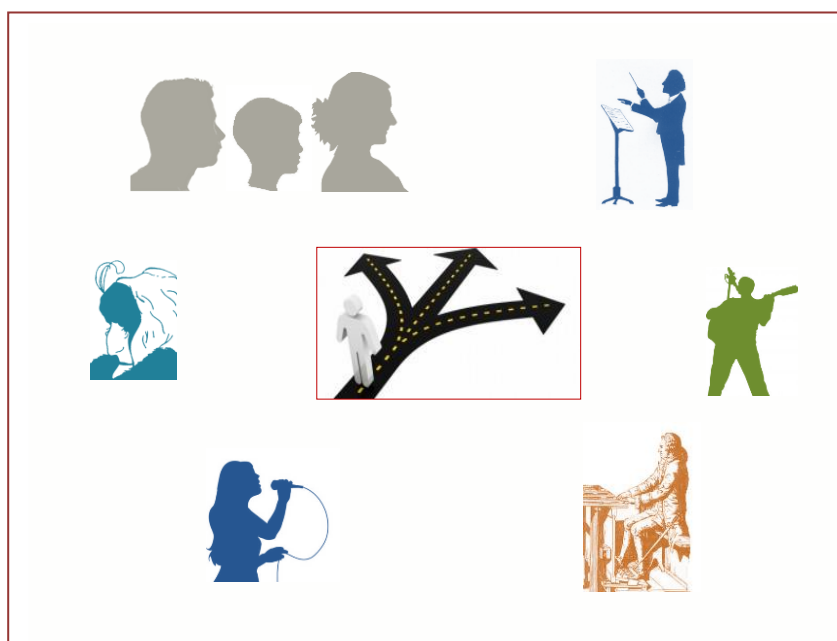
Schriftelijke versie van de lezing Studiedag Opmaat, 6 oktober 2012

Anje de Heer

Op 25 mei 2013 zal het nieuwe liedboek worden gepresenteerd. Op het moment dat u dit leest nog duurt dat nog ongeveer een halfjaar. De 'draagtijd' van het nieuwe liedboek was lang, maar loopt nu duidelijk op z'n eind, het moment dat het nieuwe liedboek in gebruik kan worden genomen komt steeds dichterbij.

Vorig jaar, tijdens de eerste studiedag Opmaat, schetste Pieter Endedijk in zijn lezing 'Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk', in enkele pennenstreken het grootste verschil tussen *het Liedboek voor de Kerken* (1973) en *Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk* (2013). Het liedboek van 1973 is een bundel 'uit een stuk', zo zei hij, maar bij het nieuwe liedboek is niet langer alles voor iedereen bestemd. Kerken en gemeenten doen er daarom goed aan om te komen tot *een kerkmuzikaal profiel*. Als organisatoren besloten

we dit aspect in een tweede Opmaat-studiedag uit te werken. Een profiel is een *zijaanzicht of silhouet*. Ook wel: de *verticale doorsnede* van een gebouw. In beide gevallen gaat het om *herkenbaarheid, kenmerkendheid, en in beeld brengen* en dan bij voorkeur in enkele pennenstreken. Het begrip profiel wordt ook gebruikt om *een reeks van eigenschappen* te beschrijven, gewenste eigenschappen met oog op een bepaalde functie, kenmerkende eigenschappen om een helder beeld van een bedrijf of instantie te geven.

A. Situatieschets

A.1 Algemene liturgische situatie

Om tot een kerkmuzikaal profiel van een locale kerk te komen is het van belang eerste de huidige kerkmuzikale situatie in zijn algemeenheid goed in beeld te hebben. Het sleutelwoord daarbij is: diversiteit. Allereerst diversiteit in de praktijk: of het nu gaat om het repertoire, de zondagse praktijk of de wensen die vanuit de gemeente komen, in vergelijking met enkele decennia terug kan alles behoorlijk uit elkaar lopen. Vervolgens zal ook het nieuwe liedboek veel diverser van opzet zijn dan het oude.

Om deze praktijk van diversiteit te schetsen sluit ik aan bij een beschrijving van Marcel Barnard.¹ Hij signaleert de volgende tendensen in de huidige liturgische situatie:

1. *Bloei aan rituelen en symbolen*
  - Op dit moment gaat de aandacht veel sterker dan voorheen uit naar het rituele karakter van liturgie. Binnen de liturgiewetenschap wordt het accent gelegd op de *antropologische* benadering. Vandaar ook dat er tegenwoordig vooral in termen van ritualiteit en de symbolische orde over liturgie wordt gesproken
2. *Interferentie van diverse betekenissystemen*
  - Dit blijkt o.a. uit het gebruik van verschillende muziekrepertoires of kerkelijke stijlen. Voorheen waren het gescheiden werelden, tegenwoordig kunnen ze evengoed door elkaar heenlopen, werken ze op elkaar in of wordt er leentjebuurt gespeeld.
3. *Herstel van de eenheid van de domeinen kunst en liturgie*
  - De afgelopen eeuwen is er een strikte scheiding tussen Kunst en Kerk gegroeid. Inmiddels komen beide weer bij elkaar, met name via eigentijdse kunst. In het oog springend is het gebruik van populaire muziek (m.n. in de religieuze vorm).
4. *Recontextualisering van de liturgie*
  - Naast het in punt 3 genoemde, valt hier ook te denken aan de nadruk op persoonlijke ten koste van het kerkelijk-institutionele.
5. *Vormgeving van de liturgie d.m.v. bricolage*
  - Niet langer één stijl qua liturgie inclusief kerkmuziek, maar 'liturgisch knip- en plakwerk' uit allerlei bronnen en stijlen, naar eigen inzicht en smaak.

Bij al deze tendensen blijft ondertussen van belang dat liturgie, bewust of onbewust, altijd de weerslag is van dat wat men geloofd. Anders gezegd: liturgie is gestolde geloofsvisie, ook in een tijd waarin de panelen gemakkelijk en soepel schuiven, waarin men in andere bewoordingen dan voorheen over het liturgisch geheel spreekt, waarin met zelfs op een andere wijze waarneemt dan voorheen.

A. 2 Profielen

Kijken we naar de huidige situatie dan zien we door alles heen nog altijd de kerkelijke profielen van het laatste kwart van de 20ste eeuw:

1. Basisbeweging
2. Oecumenisch protestant
3. Klassiek gereformeerd
4. Evangelicaal (praise and worship)

Deze profielen zijn nooit strikt gescheiden terreinen geweest, er waren ook overgangssituaties, van 1 naar 2, van 2 naar 3, van 3 naar 4 en van 4 naar 1. Maar door de ontwikkeling van de late 20ste

eeuw tot heden is er steeds meer uitwisseling waardoor de situatie globaal gesproken veel diffuser is dan voorheen.

B. Profiel en beleid: Stappenplan²

Profiel en beleid vormen een tweelingbegrip. 'Profiel' kan als uitgangspunt genomen worden voor beleid, 'beleid' kan ook de route vormen om tot een profiel te komen. Hieronder wordt een stappenplan gezet om tot beleid te komen. De volgende stappen worden daarbij gezet:

- I. Inventarisatie
- II. Verkennen
- III. Uitgangspunten
- IV. Beleid(s)plan

B.I Inventarisatie

Als eerste is het zinvol om de huidige situatie in de eigen locale kerk in kaart te brengen. Dat werkt het beste door met een aantal direct betrokkenen of verantwoordelijken aan de slag te gaan.

Bijvoorbeeld:

- predikant(en)
- kerkmusicus/-musici
- vertegenwoordiging kerkenraad
- vertegenwoordiging liturgiewerkgroep
- vertegenwoordiging cantorij en/of koor/koren
- belangstellenden

Bij de samenstelling van deze groep spelen enkele aspecten een rol. In de eerste plaats: de groep moet niet te groot zijn, er moet op een zinvolle en slagvaardige manier gewerkt kunnen worden. In de tweede plaats: natuurlijk kun je in je eentje een inventarisatie van de huidige situatie geven. Maar om eenzijdigheid te voorkomen is het veel beter om de groep breed samen te stellen. Bovendien: deze inventarisatie is de start van een heel proces. Alleen dat al is een gegronde reden de personen en instanties die direct betrokken zijn bij de liturgische praktijk bij elkaar te zetten. Want op deze manier gaan zij *samen* het proces door en kan er een *gezamenlijke* ontwikkeling worden gestart.

STAPPENPLAN I: INVENTARISATIE:

- **Wie zijn wij?** → beschrijving en typering van de locale kerk
  - omvang, leeftijdsopbouw
  - bijzonderheden (bijv. vergrijzend, jong, krimpregio, recente of nabije afstoting van een kerkgebouw, een verzorgingstehuis/psychiatrische instelling/sociowoning, binnen het werkgebied etc.)
  - kerkmodel; modaliteit binnen het kerkgenootschap
- **Liturgie** → beschrijving en typering van de liturgische praktijk
  - plaats van de eredienst in het kerkelijk leven
  - vorm en inhoud
    - gebruikte orde(n) van dienst
    - kerkelijk jaar/leesroosters
    - liedbundels/repertoire
    - kerkmuzikale praktijk

- kindernevendienst, samenwerking daarmee
- diverse vormen van diensten naast de hoofddienst
- uitwisseling (gastpredikanten, vacant)
- *organisatie*
  - taakverdeling en verantwoordelijkheden (in theorie en in praktijk)
  - overlegstructuur (in theorie en in praktijk)
  - regeling kerkmuziek
- *middelen en mogelijkheden*
  - instrumenten, cantor, cantorij, kindercantorij/-koor, speel- en zanggroepen
  - financiën (hoe is het geregeld, wat zijn de mogelijkheden)

B.II Verkennen

B.II.a Wat is inmiddels bekend?

De tweede stap is het verkennen van het nieuwe liedboek. Dat lijkt op dit moment moeilijk omdat het nieuwe liedboek nog niet van de persen is gerold. Maar ook nu al valt er heel wat te weten te komen.³ Een signalering:

- I. Bij de samenstelling van het nieuwe liedboek is gewerkt met 8 werkgroepen, elk met een speciaal aandachtsveld:
  - a. psalmen (berijmd en onberijmd)
  - b. gezangen uit het Liedboek 1973 (wat gaat er mee)
  - c. nieuwe Nederlandse liederen (bundels e.a. ná 1973)
  - d. nieuwe buitenlandse liederen (recente Europese kerkboeken, wereldmuziek)
  - e. kinder-, jeugd- en tienerliederen
  - f. liturgische gezangen
  - g. overige zangvormen (canons e.a.)
  - h. gebeden en teksten voor meditatie
- II. Met oog op de samenstelling wordt gewerkt met vier *leefkringen*⁴:
  - a. eredienst op zon- en feestdagen
  - b. overige gemeentevieringen en vieringen in kleinere kring, in het bijzonder de getijden
  - c. pastoraat
  - d. meditatie
- III. Deze verschillende praktijken vragen verschillende vormen:
  - a. gesloten (strofeliedereren)
  - b. open (beurtzangen, canons, acclamaties e.a.)
  - c. teksten
- IV. De diverse praktijk vraagt om diverse stijlen en genres.
- V. Aan de ISK werken de volgende kerken mee:
  - a. PKN
  - b. Algemene Doopsgezinde Sociëteit
  - c. Broederschap der Remonstranten
  - d. Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB
  - e. Nederlands Gereformeerde Kerken

- f. Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)
  - g. Verenigde Protestantse Kerk van België
  - h. Evangelisch-Lutherse Kerk van België
- VI. Er wordt gewerkt met supervisors en klankbordgroepen, bijvoorbeeld vanuit de participerende kerken. De PKN heeft daarbij de volgende supervisors/klankbordgroepen vastgesteld:
- a. missionair
  - b. liturgie
  - c. spiritualiteit
  - d. pastoraat
  - e. gender
  - f. jeugd
  - g. kerkmuziek
  - h. theologie
  - i. lutheranisme
- VII. Regionale liedboekbijeenkomsten, gemeenteavonden etc. en de proefbundels met liederen die in het kader daarvan zijn of worden gepubliceerd.

B.II. b Na 25 mei 2013

Als het nieuwe liedboek verkrijgbaar is, is de volgende stap om dit liedboek met de gemeente te gaan verkennen. Daarbij gaat het vooral om de kenmerkende zaken in beeld te krijgen: vormen, stijlen, genres, inhoudelijke accenten etc. Het is dus van belang dat je eerst zelf een beeld krijgt; de groep die bij met oog op de inventarisatie is gevormd, is de aangewezen instantie om ook deze vervolgstap te zetten.

STAPPENPLAN II: VERKENNEN

- **Voorbereiding:** verkennen in kleine kring; keuzes maken voor de gemeentebrede verkenning
- Het liedboek **verkennen** met de gemeente. Dat kan op verschillende manieren:
  - Gemeenteavond(en)
    - Bij voorkeur door een deskundig (en enthousiast) iemand. Dat kan iemand uit de eigen gemeente zijn, maar ook kan er iemand voor worden ingehuurd.
  - Projectmatig
    - Bijvoorbeeld door gedurende een bepaalde periode voorafgaande aan elke zondagmorgendienst een lied of gezang al zingend te verkennen, indien mogelijk krijgt het lied ook een plaats in de liturgie.
- **Aandachtspunten** bij deze verkenning in gemeentelijk verband:
  - Het gaat niet om afzonderlijke liederen, maar om een beeld van het totaal en de verschillende vormen, stijlen, liturgische toepassingen, theologisch-inhoudelijke accenten etc.
  - Het verkennen bestaat uit enerzijds het aanreiken, proeven en ervaren en anderzijds het waarnemen hoe dit wordt ontvangen.

B.III Uitgangspunten

Als deze eerste twee stappen zijn afgerond beschik je over verschillende kennisbronnen. In de eerste plaats is de eigen situatie in kaart gebracht (*Stappenplan I*), weet je zelf globaal wat het

nieuwe liedboek te bieden heeft (*Stappenplan II.a*) en de gemeente heeft er mee kennis gemaakt, waarbij je een eerste indruk hebt van de ontvangst binnen de gemeente (*Stappenplan II.b*). Ook de indrukken van de voorbereidingsgroep zelf vormen zo'n kennisbron; de leden kunnen gezien worden als het kader binnen de gemeente t.a.v. liturgie/kerkmuziek.

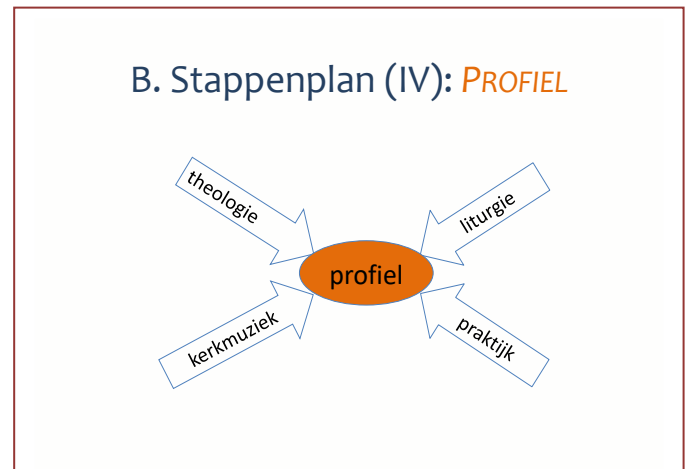
Nu komt de fase van wikken en wegen. Welke kennis is er opgedaan? Wat is er waargenomen? Wat is betekenis daarvan?

Hierbij is het van belang om te weten wat de ijkpunten zijn bij dit proces. Wat zijn de uitgangspunten, wat is kortom de *visie*?

Hierbij komen vier aspecten bij elkaar:

1. theologie
2. liturgie
3. kerkmuziek
4. praktijk

Het gaat dus over idealen, overtuigingen, bepaalde keuzen maar ook over (on)mogelijkheden, beschikbare kennis en ervaring, draagvlak etc.

STAPPENPLAN III: WEGEN; UITGANGSPUNTEN

- **Wegen (1)**
  - Wat hebben we gezien?
  - Wat zegt dat over ons?
  - Wat betekent dit voor het bepalen van profiel en beleid?
- **Uitgangspunten**
  - Wat is in theologisch opzicht wezenlijk en medebepalend?
  - Wat is in liturgisch opzicht wezenlijk en medebepalend?
  - Wat is in kerkmuzikaal opzicht wezenlijk en medebepalend?
  - Wat is in praktisch opzicht wezenlijk en medebepalend?
- **Wegen (2)**
  - Wat willen we wel en wat niet?
  - Wat kunnen we wel en wat niet?

B.IV Kerkmuzikaal profiel

B.IV.a Profiel

Vervolgens is het moment aangebroken dat er een kerkmuzikaal profiel geformuleerd kan worden. Daarbij gaat het om precies hetzelfde als bij de uitgangspunten: theologie, liturgie, kerkmuziek en praktijk.

STAPPENPLAN IVa: NAAR EEN KERKMUZIKAAL PROFIEL

- Zijn er **genres** die wel/niet worden toegepast?
- Zijn er **vormen** die wel/niet worden toegepast?
- Zijn er **theologisch-inhoudelijke** stijlen die wel/niet worden toegepast?
- ✓ Welke **instrumenten** zijn er?
- ✓ Welke **kerkmusicus**(-musici) zijn er? Waar liggen de vaardigheden, wat is het niveau?
- ✓ Is er een **cantorij**/koor?

- ✓ Biedt de gemeente **extra** of speciale muzikale mogelijkheden?
- ✓ Is er op bepaald vlak **vorming** of toerusting nodig?
- Wat zijn de **financiële** mogelijkheden?
- Hoe is het **draagvlak**?
  - De punten ‘financiële mogelijkheden’ en ‘draagvlak’ staan hier niet voor niets bij elkaar. Maar al te vaak zijn er weinig financiële mogelijkheden. Maar de uitspraak ‘daar is geen geld voor’ zegt ook iets over het draagvlak. Anders gezegd: als er draagvlak is, dan komt het geld wel, hoe dan ook.

Bij elk van de vragen uit dit rijtje is het steeds van belang om door te vragen. Bijvoorbeeld: bepaalde vormen (canon, beurtzang, etc.) zijn in de gemeente tot op heden niet gewoon. Is dat *dus* een reden om daar ook nu niet mee aan de slag te gaan? Of biedt het juist nieuwe liturgische mogelijkheden en impulsen? Deze fase is hét moment binnen het gehele proces om voor de komende tijd keuzes te maken. En de juiste keuzes zijn een goede mix van enerzijds enthousiasme, vernieuwing en visionair durven denken, en anderzijds voldoende realiteitszin. Vandaar: doorvragen en doorpraten vanuit de uitgangspunten, om vervolgens op het juiste moment de knoop door te hakken.

B.IV.b Voorgesorteerd?

Bij het benoemen van het kerkmuzikale profiel is het van belang om te beseffen dat iedereen op een bepaalde manier voorgesorteerd staat. Vanuit opleiding, ervaring, visie of wat dan ook heeft men ideeën over de kerkmuzikale praktijk. Dat mag natuurlijk ook verwacht worden van ieder die actief betrokken bij de zondagse praktijk, zeker van iedereen die daarbij een specifieke positie heeft zoals de voorganger of de kerkmusicus. Maar juist in het proces

van bepalen van het kerkmuzikaal profiel en beleid is het goed om dit opnieuw onder ogen te zien. Als je voorgesorteerd staat anticipeer je op een bepaalde richting; andere routes vallen daardoor wellicht buiten beeld. Het beeld van een bril komt hier van pas. Een bril is bedoeld om scherper te zien. Maar ons spraakgebruik leert dat je ook ‘door een gekleurde bril’ kunt kijken, waardoor je de werkelijkheid anders waarneemt dan de ander. Het is zinvol als ieder van zichzelf weet welke kleur zijn bril heeft, hoe hij voorgesorteerd staat en wat dat bewerkt. Of je dit moment in het proces nu gemeentebreed bespreekt of in de kleine groep van direct betrokkenen, durf het onder ogen te zien, want uiteindelijk maakt het de gesprekken en de voortgang gemakkelijker.

specialiseren • diversifiëren • blenden • kool & geit

Voorgesorteerd staan is op zich geen verkeerde zaak. Integendeel, iemand kan door kennis en ervaring al een prima keuze hebben gemaakt. Maar tegelijk is het van belang om zo nu en dan ook een stap terug te doen. Want voorgesorteerd staan is gebaseerd op kennis en ervaring die in het verleden is opgedaan. Ondertussen is er bezig een toekomst tot stand te komen die wellicht om een andere route vraagt. Naast de kennis, ervaring en inzicht op grond van het verleden is zicht op dat wat bezig is te komen van belang. Die twee hebben elkaar nodig, en juist daarom is het goed om op het moment dat de keuze gemaakt gaat worden, eerst even terug te treden, het gehele terrein te bezien zonder automatisch op ‘oude’ stellingnamen terug te vallen, en je ware liturgische *Fingerspitzengefühl* de kans te geven om te reageren op dat wat voorligt.

B.IV.c Aanvliegroutes

Uitgaande van het voorgaande, zie ik vier aanvliegroutes om tot het kerkmuzikale profiel van de gemeente te komen: *Specialiseren*, *Diversifiëren*, *Bricoleren (blenden)* en *Kool & geit-denken*.

1. **Specialiseren:** kiezen voor één duidelijk herkenbare stijl.
  - Specialiseren biedt duidelijkheid: dit is wie wij zijn.
  - Bij specialiseren komen vooral de klassieke profielen in beeld:
    - basisbeweging
    - oecumenisch protestant
    - klassiek gereformeerd
    - evangelicaal/praise and worship
  - Ook kun je hier denken aan een herkenbaar kerkmuzikaal idioom.
2. **Diversifiëren:** er is een verschillend aanbod van typen dienst. (Bijvoorbeeld: iedere eerste zondag van de maand altijd een x-dienst en iedere laatste zondag van de maand altijd een y-dienst. Of, in kerken die twee diensten op zondag kennen: de morgendienst volgens één herkenbare stijl, de middagdiensten afwisselend). Je kunt hier denken aan Taizé-diensten, Iona-diensten, leerdiensten, diensten met een liedpreek, praisediensten, getijden, ouderendiensten, jongerendiensten, gezinsvieringen etc. etc.
  - Diversifiëren vraagt veel: met name kennis en vaardigheden van en voor de verschillende praktijken.
3. **Bricoleren:** het mixen van verschillende vormen en stijlen en genres. Dit kan op twee manieren:
  - samenbrengen van allerlei vormen, stijlen, genres, gebruiken naar eigen inzicht. Met andere woorden: liturgisch knip- en plakwerk. Deze vorm van bricoleren of *blenden* komt steeds vaker voor, met wisselend resultaat. Er wordt overigens juist vanuit blendende kringen op gewezen dat deze vorm van blenden vaak als een fopspeen fungeert: door van alles wat te doen kun je net iedereen tevreden stellen maar doe je niets of niemand echt recht.⁵
  - In Amerika ontstond de praktijk van *blended worship*. In feite is dit een vorm van specialiseren. *Blended worship* gaat uit van het klassieke patroon van de kerkdienst, het ordinarium, en het centrale inhoudelijke principe van *gedenken*. De elementen van de dienst krijgen gestalte door zorgvuldig vormen en stijlen en genres te combineren, om zo uiting te geven aan de kerk van alle tijden en plaatsen, daarbij is er ruime aandacht voor diverse kunstvormen. In *blended worship* zit altijd het element van *stretchen*, naar elkaar toe bewegen.
4. **Kool & geit-denken:** ‘géén profiel’ is ook een profiel.
  - De kool & geit-benadering houdt in dat er geen keuze wordt gemaakt. In de praktijk komt dit veel voor, vaak in combinatie met uitspraken als ‘smaken verschillen’ (jij houdt van orgel, ik van hardrock) of ‘we horen bij elkaar, zo veelkleurig als we zijn’ (en dus moeten alle smaken en voorkeuren de ruimte krijgen zonder verdere bezinning). Hoewel de uitspraken op zich soms waar zouden kunnen zijn, worden ze hier gebruikt als doodoener. Gesprek en bezinning worden vermeden omwille van de lieve vrede.

Ik heb hier expres het woord ‘aanvliegroutes’ gebruikt. Het gaat niet om absolute profielen, maar meer om de basishouding die gekozen wordt. En het mag duidelijk zijn dat sommige vormen dichtbij elkaar liggen: kiezen voor *blended worship* is in feite *specialiseren*. Kiezen voor *bricoleren* (hierboven de eerste vorm van blenden) kan zomaar overgaan in *kool & geit-denken*. Diversifiëren is in feite kiezen voor meerdere *specialismen*.

STAPPENPLAN IVb: AANVLEGROUTES

- Hoe gaat het tot op heden bij ons? Waarom? Wat is het effect?
- Wat is de uitkomst van IVa?
- Wat past bij ons?
- Wat kunnen wij aan?

B.IV.d Beleid

Het uiteindelijke beleidsplan wordt beschreven aan de hand van de kernvragen *Wat? Wie? Wanneer? en Hoe?*

STAPPENPLAN IVc: BELEID EN BELEIDSPLAN

- **Wat**
  - Wat moet er worden gedaan? In welke volgorde?
- **Wie**
  - Wie doet wat?
- **Wanneer**
  - Tijdpad
  - voor welke periode geldt dit beleidsplan
- **Hoe**
  - Middelen en mogelijkheden
  - Financiën
  - Communicatie
  - ‘eigenaar’ (wie is de ‘eigenaar’ van en dus ook de verantwoordelijke voor elk van de onderdelen).
  - evaluatiemomenten

C. Hobbels en valkuilen

Het is goed om je bij het doorlopen van een traject als het bovenstaande bewust te zijn van mogelijke hobbels en valkuilen.

Een van de belangrijkste valkuilen is dat *werkelijkheid* en *wenselijkheid* door elkaar worden gehaald. *Wenselijkheid* is daarbij iets anders dan idealen. Bij *wenselijkheid* gaat het om luchtkastelen, of om verwachtingen of concrete keuzes waarbij de consequenties buiten beeld vallen. Zeg maar: een prachtig orgel laten bouwen, maar geen kaders scheppen voor bekwame bespeling. Of een vleugel aanschaffen, maar vergeten dat het bespelen daarvan in liturgische context meer nodig is dan ‘leuk kunnen spelen’.

Een tweede belangrijke valkuil is dat het doorlopen van het hele traject teveel *het werk van één persoon* is. Vaak zal dat de kerkmusicus zijn, maar het kan evengoed gaan over de predikant of wie/wat dan ook. In dat geval kan er gemakkelijk verwijdering ontstaan, waardoor het geheel uiteindelijk tot niets leidt. Daarom is het van belang om te werken met een goed samengestelde groep, zoals in B.I werd aangegeven. En daarom is ook het zo belangrijk om veel energie, enthousiasme en vooral deskundigheid te steken in het verkennen van het liedboek met de gemeente (*Stappenplan II*).

In het directe verlengde van de tweede valkuil ligt een derde: gebrek aan zelfkennis en zelfinzicht. Wees je er van bewust wie je zelf bent en hoe, en wat je zelf meeneemt; zie wat dit betreft wat eerder gezegd werd over het voorgesorteerd staan.

Voor het overige: In het algemeen gesproken komen bij een traject van verandering de volgende valkuilen voor⁶:

1. Zelfgenoegzaamheid
2. Onduidelijkheid (over de initiatiefnemers/uitvoerders)
3. Te weinig communicatie, onduidelijkheid
4. Een slechts uitvoeringsplan
5. Niet stapsgewijs werken, geen ruimte voor regelmatig terugkerende evaluaties
6. Te vroeg juichen; geen ruimte voor 'wortelen'

Kort samengevat: Zorg voor een kristalhelder einddoel waar je met hart en ziel achter staat. Zorg ook voor een strikte deadline. En vraag je elke keer opnieuw af wat de beste volgende stap is, daarbij meewegend wat de (te verwachten) reacties van anderen zijn. Ga daarbij zo te werk dat in je gemeente 'verlangen naar', 'plezier in' en 'gezamenlijkheid' kan ontstaan.

D. Profiel van de musicus in de liturgie

Tot slot: Als je nadenkt over het kerkmuzikale profiel van een kerkelijke gemeenschap, dan gaat het ook over het profiel van de musicus in de liturgie. Veel meer dan voorheen zal de kerkmusicus van gespecialiseerd moeten zijn in de breedte, en niet zozeer in de diepte. Zijn specialisme zal niet langer moeten zijn dat hij – bijvoorbeeld - geweldig Bach kan spelen of perfect Schütz, Distler en Chilcott kan dirigeren. Hét specialisme van de liturgiemusicus anno heden is dat hij **met mensen musiceren in een liturgische context**. En daarbij hoeft hij niet alles zelf te doen, maar zal hij een netwerker moeten zijn, een spin in het kerkmuzikale web ter plaatse.

NOTEN

1. Marcel Barnard, *Bricolageliturgie: Liturgical Studies Revisited*. In: *Verbum et Ecclesia* jg. 29 (1) 2008. Geraadpleegd via internet, september 2012 (<http://dare.ubvu.vu.nl/handle/1871/24366>).
2. Bij het formuleren van het Stappenplan is o.a. gebruik gemaakt van een interne notitie van Pieter Endedijk/ISK.
3. Zie: www.liedboek.nl, o.a. 'Achtergrond', 'Opzet' en 'Werkwijze'.
4. <http://www.liedboek.nl/nl/opzet/>
5. Constance Cherry, 'Blended Worship: What it is, what it isn't'. In: *Reformed Worship*, maart 2000. Geraadpleegd via internet, september 2012 (<http://www.reformedworship.org/article/march-2000/blended-worship-what-it-what-it-isnt>).
6. John P. Kotter, *Leiderschap bij verandering*. Schoonhoven 1997, 2001 (6de druk). Uitg. Academic Service.

